

פרשת תולדות

גִּיל יִגִּיל אָבִי צָדִיק וַיּוֹלֶד חָכָם יִשְׁמַח בּוֹ (משלי כג כד):

ידריכהו למעשים טובים, ולזה אמר וַיּוֹלֶד חָכָם - ישמח בו שמחה אחת דוקא:

ועוד יש לפרש וַיּוֹלֶד חָכָם, דָּבָר עַל הָרֵב המלמד לתלמיד תורה, אמר "וַיּוֹלֶד חָכָם" - שהוליד בו החכמה - ישמח בו. ועוד יש לפרש "וַיּוֹלֶד חָכָם ישמח בו", גִּלָּה טַעַם אֲשֶׁר מִכְחוּ יִשְׁתַּדֵּל הָאָדָם בְּלִמּוּד בְּנָיו, כִּי אִם יִהְיֶה הָאָב חָכָם, וְהֵבֵן אֵינּוּ חָכָם - אֵינּוּ מִתְכַּבֵּד בְּאֲבִיו, עַל דֶּרֶךְ אֹמְרָם (פְּנִיחֵי נֶבִי). שְׂרָשַׁע בֶּן צָדִיק מוֹתֵר לִקְרוֹתוֹ 'בֶּן רָשָׁע', וְכֹאמְרָם (מִנְחֹת נֶגֶז) "אִי בֶר אֲבִהֶן וְלֹאֻ בֶר אֹרִיִין - אֲשֶׁר תִּכְלֶיהָ", אֲבָל כְּשִׁיחִיה חָכָם - יִשְׁמַח בְּאֲבִיו. לֹא כֵן רָשָׁע, אֵין לוֹ שְׂמִיחָה בְּאֲבִיו:

ועוד יש לפרש יִסֵּר בֶּנֶךְ וַיִּנְיַח בְּדֶרֶךְ הַלְצָה, עַל פִּי מֵאִמֵּר רִז"ל בְּקִידוּשֵׁין (דף לא). שֵׁישׁ מֵאֲכִיל לֹאֲבִיו פְּסוּיִי וּמוֹרְדוֹ מִן הָעוֹלָם, וְיֵישׁ מִטְחִינוּ בְּרִיחִים וּמִבִּיאוֹ לְעוֹלָם הָבֵא. אִמֵּר תִּסֵּר בֶּנֶךְ וַיַּעֲשֶׂה לָךְ תִּרְתִּי לְמִיבֹתָא: וַיִּנְיַח מִן הָרִיחִים, וַיֵּאֱכִילֶךָ פְּסוּיִי (שְׁזֹחַן) וַיִּתֵּן מִעֲדָנִים לְנַפְשֶׁךָ:

ועוד יש לפרש גִּיל יִגִּיל אָבִי צָדִיק כְּמֵאִמֵּר רַבּוּתֵינוּ ז"ל (ב"מ פה). "כֹּל מִי שֶׁהוּא תִלְמִיד חָכָם וּבְנֵי תִלְמִיד חָכָם וּבֵן בְּנוֹ ת"ח,

שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ ע"ה הוֹדִיעֵנוּ בִּזְהָ כִּמְהָ צָרִיךְ הָאָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁלִים בְּנָיו בְּעִבּוּדָתוֹ יִתְעַלֶּה, כִּי יִמָּצֵא מִנוּחַ בְּזֶה וּבְכֵּא, שְׁעַל זֶה רָמַז בְּמָקוֹם אַחֵר וְאָמַר (משלי כט יז) יִסֵּר בֶּנֶךְ וַיִּנְיַח וַיִּתֵּן מִעֲדָנִים לְנַפְשֶׁךָ, רָמַז בִּזְהָ לְשֵׁנִי הָעוֹלָמִים: וַיִּנְיַח - בְּעוֹלָם הַזֶּה, וַיִּתֵּן מִעֲדָנִים לְנַפְשֶׁךָ - בְּעוֹלָם הָבֵא שְׂכוֹ תַעֲנוּג לְנַפְשׁוֹת:

ועוד יש לפרש לפי פשוטו, שתרבות רעה בתוך ביתו של אדם גורם לא-לבד שאין לו שמחה ונחת רוח, אלא גם צער וטורח מִמֶּסֶה ומריבה שיביא לאביו, ועל ידי יסורין שִׁיִּסְרוּ - יִתֵּן לוֹ מִנוּחָה וגם מִעֲדָנִים לְנַפְשׁוֹ, שִׁיאֲמֵרוּ: אֲשֶׁרִי שִׁזְהָ יֵלֵד אֲשֶׁרִי שִׁזְהָ גִּדֵּל. הוּא שֶׁאֲמֵר "יִסֵּר בֶּנֶךְ וַיִּנְיַח וַיִּתֵּן מִעֲדָנִים לְנַפְשֶׁךָ", הִרִי הִרְחַקְתָּ הַנּוֹק וְהִקְרַבְתָּ הַתּוֹעֵלֶת:

ועל פי הדרך הראשונה שֶׁרָמַז לָבִי הָעוֹלָמִים, יֵאֵמַר גִּיל יִגִּיל אָבִי צָדִיק, דְּהֵיִינֵנו: גִּיל בְּעוֹלָם הַזֶּה, יִגִּיל עוֹד לְעֵתִיד בְּעוֹלָם הָבֵא. וְלֹזֶה אִמֵּר בְּמִדְרַשׁ (ב"ר פ"ג סג) "גִּילָה אַחֵר גִּילָה". וַיּוֹלֶד חָכָם יִשְׁמַח בּוֹ, בִּזְהָ גִּלָּה לָנוּ עֵינֵן אַחֵר, וְהוּא: שֶׁלֹּא יִסְפִּיק לָאָדָם בְּשִׁילְמָה לָאָדָם (אַחֲרָ) תוֹרָה וְחִכְמָה לָבֵד, כִּי זֶה יִגְרוּם לוֹ שְׂמִיחָה (לָבֵד) בְּעוֹלָם הַזֶּה (לָבֵד), אֲךָ גַּם

שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנאמר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיד ומפי זרע ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם.

והוא אומרם במדרש (במדב"ר פר' נשא יא ד, פסחים ק"ז) ואגדלה שמך, זהו שאומרים אלהי יעקב. והוא מבואר עם מאמר רבותינו ז"ל שכתבנו, כי על ידי יעקב שהוא חוט המשולש - היה גדלת אברהם, שאז הובטח שלא יפסוק החוט. ואיננו רחוק לפרש בדרך דרש ואגדלה מלשון גדילים, שקליעת השלשה היא המתקיימת יותר.

ובזה נכון אומרם במדרש (סדר זה) [על הפסוק] (ישעיהו כט כב) "אל בית יעקב אשר פדה את אברהם", בזכות יעקב ניצול אברהם מכבשן האש. עכ"ל. וקשה טובא שיצטרך אברהם ליכות יעקב. ועוד למה לא פדאו יצחק בנו הקרוב יותר. אך עם מה שנתבאר, הוא נכון והוא אמת, כי אברהם כחו גדול, אכן אינו מובטח בבניו אחריו שעל כל פנים יהיו צדיקים כמותו, ולעשות נס גדול כזה - צריך כמה זכויות. אכן כשצפה הקב"ה שעתיד לצאת ממנו יעקב שהוא חבל נחלתו, אז נתחזקה זכות אברהם. והיינו שדקדק לכתוב אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, שמבית יעקב - הם בניו זרעו אחריו - שמוכסחים אנו בהם כי יהיו צדיקים מכח יעקב שהוא שלישי [שהוא הנקרא זרע זרעך], משם נמשך הפדיון לאברהם.

ועוד יש לפרש כי בעשות נס גדול

לאדם, צריך שיהיה שלם מכל צד, ושלא ישאר מקום למדת הדין לקטרג. והנה בעת שירד אברהם אבינו עליו השלום לכבשן האש, לא עמדה לו זכות עצמו כי יצא ממנו ישמעאל, וגם כי יוסיף עמו יצחק - [הרי] יצא ממנו עשו. והיה הדבר שקול: עד שאתה פודה [את] אברהם בשביל הצדיקים שיצאו ממנו, שא עיניך וראה כל הרשעים שעתידין לצאת ממנו. אך כשיצא ממנו יעקב שהיתה מטתו שלמה, אז לא נשאר מקום לקטרג. ועם זה מדוקדק גם כן אומרו אל בית יעקב אשר פדה, בית דייקא, דהיינו שביתו - [הוא] זרעו] - נקיה וטהורה מכל רע.

והוא שאמר גיל יגיל אבי צדיק, כי יקרב אל ההבטחה²²⁴ לא ימושו מפיד ומפי זרע ומפי זרע זרעך עד עולם, ואם הצדיק ההוא יולד חכם - אז ישמח בו, שתשלם לו השמחה כי נשתלש החוט. והוא גם כן שאמר הכתוב (משלי י"ו) עמרת זקנים בני בנים, הניח הבנים ואמר 'בני בנים' לרמוז על מה שאמרנו כי העמרה העיקרית - כשיהיו בני-בניהם צדיקים, וגם תפארת בנים - לא אביהם לחוד, אך אבותם - שני אבות, אביו ואבי אביו, ובא הפסוק מכון מסופו לראשו:

ובמדרש (ב"ר סג ב, ילקוט תולדות ק"ז) ואלה תולדות יצחק וגו', הודא הוא דכתיב (משלי י"ו) עמרת זקנים בני בנים, האבות עמרה לבנים והבנים עמרה לאבות, האבות עמרה לבנים דכתיב ותפארת בנים אבותם, הבנים

חז"ל "אבא לא מזכי ברא" - היינו בעולם האחרון, וכמו שאמרו (סנהדרין שם) "ואין מידי מציל (דברים לב לט) - אין אברהם מציל את ישמעאל, ואין יצחק מציל את עשו".

והוא גם כן שאמר הכתוב כאן, יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק, תחלה עמר יצחק באברהם דהיינו בעולם הזה, ואחר כך עמר אברהם ביצחק, והיינו בעולם האחרון. ולפי שהכתוב "עמרת זקנים" וגו' יש בו קצת מהסדור שלא כהוגן, באו חז"ל וסדרוהו על מכונו לפי סדר הכתוב בתורה, ואמרו: האבות עמרה לזקנים דכתיב ותפארת בנים אבותם דהיינו בעולם הזה. ולזה אמר "תפארת" שהוא מועט מן העמרה, שהעמרה קבועה בראש לעיני כל רואיה, ו"תפארת" הוא דבר היוזל אינו נפר. ועוד, ששכר הצדיקים לעולם הבא - "צדיקים יושבים ועמרתיהם בראשיהם" (ברכות יז). ואחר כך אמרו: הבנים עמרה וכו' דכתיב עמרת זקנים וגו', הנה חז"ל - בהפוך סדר הכתוב - מורים מה שנתבאר, כי העמרות האלה - זה אחר זה: ראשונה - בעולם הזה, ושניה - בעולם הבא:

ואולם הכתוב גם הוא, אם לא שמר הסדר בזה - יש לו טעם נכון גם לסדורו, (אם) [ש]מצד [ש]שכר עולם הבא קודם במעלה - הקדימו. [ו]חז"ל שמרו סדר הזמנים והפכו הכתוב על סדר הזמנים להעיר על מה שנתבאר, והכתוב הקדים הקודם במעלה, ושניהם כאחד טובים.

ועוד העיר [הכתוב] על ענין אחר והוא,

עמרה לאבות דכתיב עמרת זקנים בני בנים. ע"כ. ויש לדקדק מה פגנת חז"ל בזה ומה חדשו בזה, שמקרא מפורש הוא "עמרת זקנים וגו' ותפארת" וגו'. גם, מה הוקשה להם בפסוק ואלה תולדות. גם, למה הפכו סדר הכתוב ודרשו סוף פסוק קודם לתחלתו:

ונראה שחז"ל הוקשה להם קושיא הנפגרת בכתוב, שפלו יתר: אמרו בן אברהם דגלוי ונודע הוא, ולא עוד אלא שהוסיף לומר אברהם הוליד את יצחק. לזה אמר הדא הוא דכתיב עמרת זקנים לומר שאין פגנת הפתוב להודיענו [שאברהם הוליד את יצחק]. אך לומר כי כל כך גדלה מעלת אברהם ויצחק עליהם השלום, שכל אחד מתעמר בכהבו. והוא שאמר: יצחק - בן אברהם הוא, וראוי לתת לו חלק במעלה מצד אביו, מלבד עצמו. וכן, אברהם - מתעמר ביצחק, והוא שהוליד את יצחק.

ולחיות שכבר אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין קד.) "ברא מזכי אבא, אבא לא מזכי ברא", ואם כן לכאורה בשלמא אברהם יתעמר ביצחק כי יועילהו בעולם העליון שבו הכבוד האמתי, אך יצחק אין לו עמרה בצדקת אביו, כי לא תועיל לו בעולם האמתי. אך התשובה לזה עם מה שאמרו חז"ל (יבמות סד.) בסמוך [ויעתר לו ה'] - לו ולא לה, שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע. מעתה נאמר דבעולם הזה הבנים מתעמרים באביהם לישא להם פנים בשביל כבוד אבותם, וכן העידה תורה (שמות כ ה) "ועושה חסד לאלפים לאוהבי", וכן כתיב (תהלים קיב ב) "גבור בארץ יהיה זרעו". ומה שאמרו

כי לא יתעטר הבן באביו אלא אם כן אחז מעשה אביו בידו דוקא, כמאמר רבותינו ז"ל (ברכות ז). ולזה הקדים ואמר כשעמרת זקנים בני בנים - אז ותפארת בנים אבותם, והוא מבואר. וגם בפסוק ואלה תולדות, אחר שעמר יצחק באברהם ואמר יצחק בן אברהם, אמר שזה שעמרת יצחק באביו - כי אחז מעשיו עד שאברהם מתעמר ביצחק, ויאמרו אברהם הוליד את יצחק:

פסוקי הפרשה.

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם
אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק (כה יט). חוץ
מדרך רז"ל (רש"י ע"פ תנחומא תולדות ו), יש
לתרץ הכפל. והוא, שלמעלה (פסוק יב) אמר
וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם
אֲשֶׁר יָלְדָה הָגֶר הַמִּצְרִית שְׁפַחַת שָׂרָה
לְאַבְרָהָם. ויש לדקדק במה שהאריך
לכתוב 'אשר ילדה הגר'. אבל בא לתרץ
קושיא גדולה, איך יצאו כל הרשעים האלה
מישמעאל שהוא בן אברהם ולא נָפַר כח
אברהם בשום אחד מהם? והיה כמשיב:
"אשר ילדה הגר המצרית", וקרקע רע היתה
ממצרים, ו'הכל מן האשה'²²⁵. משל נאה
אמר אדוני אבי וזה"ל בספרו דורש טוב,
אם יורע האדם זרע טוב בקרקע זבורית, לא
תציל טובת הזרע אשר יזרע מרעת הארץ,
ולא תוציא כי אם זרע רע וכחוש, כן הדבר
בלקחת איש צדיק אשה שאינה ראויה, לא
יִדְמָה הזרע אשר יצא ממנה כי אם לה:

והוא שאמר הכתוב (משלי י א) **בן חכם יִשְׁמַח אב, ובן כסיל תוגת אמו**, פתח באב וסיים באם? ועם האמור מתורץ, כי אם יהיה הבן חכם - ישמח אביו: אם תהיה החכמה במילי דעלמא - ישמח בהקל מעליו משאו, וגם יהיה עזר לאביו 'כחצים ביד גבור כן בני הנעורים'²²⁶. ויותר אם תהיה החכמה בתורה ובמצות. והגם שלא תבצר השמחה מאמו, מכל מקום עקר השמחה לאביו מהצדדים שזכרנו. **ובן כסיל תוגת אמו**, כי אביו - אם שנעדר מהשמחה - מכל מקום נחשב כאלו לא ילד, ואם לא יבצר מקצת דאגה - עקר הדאגה לאמו, כי לא יתלו סרחונו כי אם באמו שהיא הקרקע ולא באביו. וביאר במקום אחר ואמר (שם טו כ) **בן חכם ישמח אביו, וכסיל אדם בוזת אמו**, הרי ביאר טעם לדאגת אמו כי בוזת אותה כאמור. והוא שאמר גם כן במקום אחר (שם יז כה) **כעם לאביו בן כסיל, וממר ליוולדתו**, שבשרואה האב כי ילדה לו בן כסיל, הוא כועס על אמו ומחליף אותה באשה אחרת, אולי יש תקוה. וזהו **וממר ליוולדתו** והוא לשון תמורה, ובמשנה (תמורה ב) הכל ממירין וכו':

והוא אצלי ענין הגואל שאמר לבועז (רות ד ו) **לֹא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי**, ולא נודעה השחתה זו מה היא. ומן המפרשים (רש"י שם) [נראה] שהיה [הגואל] סובר 'עמוני ואפילו עמונית' וכו' [ואם כן רות אסורה לו]. והוא רחוק אצלי שתהיה מחלוקת בשום דין בזמן קדום קרוב לנתינת

התורה, ואפילו בזמן הלל ושמאי עליהם השלום שהיו אחרונים מאד מאד, לא נחלקו כי אם בשנים ושלשה דינים כדאיתא במסכת שבת (דף טו.). ואם היה הגואל עם הארץ גמור, היה להם להודיעו. וכל שכן שאי אפשר למעות במלתא דשכיחא בישראל, ומחלוק וכליון גדולי הדור ונשאו אותם.

ולכן נראה לדעתי שלא חשש אלא לבנים שיצאו ממנה, שמה לא יהיו מהוגנים כיון שלא היתה אמם מזרע ישראל, ולא ידע בצדקת הצדקת רות ע"ה אשר צדקתה כסתה כלמת אבותיה. וזהו דקדוק לא אוכל לגאול פן אשחית. ולשפת המפרשים אין כאן ספק²²⁷, ומאי פן. ולפי דרכנו תהיה ההשחתה על שיירשו בנים שאינם מהוגנים את נחלתו, וכמאמר קהלת (כ יט) "ומי יודע תחכם יהיה או סכל וישלום בכל עמלו", הרי שהיא רעה רבה שיניח ויגיעו לבנים זרים, וכל שכן שחשש שמא יחזרו לסורם לדת אמם וימלו נחלתו. וכוונתו שידע צדקת רות לא חשש לזה, וקרא שם בנו עובד כי עובד אלהים יהיה:

חזורני לפירוש הראשון, היינו נמי דקאמר אשר ילדה הגר המצרית ולא עוד אלא שפחת שרה, ולד שפחה כמוה (קדושין פ"ג משנה יב). והגם שאמרנו ששחררה, לא יבצר מהשאיך רישם. ולזה אל תתמה על היות

כל היוצא ממנה טמא, כי הכל מן האשה. נמצא שתולדות ישמעאל לא נכר בהם כח אברהם. [לזה לעומתו] אמר וא"ל תולדות יצחק בן אברהם, נכר בהם שאברהם הוליד את יצחק, לא כתולדות ישמעאל שהוכרחנו לומר אשר ילדה הגר וגו':

ועוד יש לפרש כלפי שאמרו רבותינו ז"ל (יבמות סד.) [ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו ויעתר לו ה'] "לו ולא לה, שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו' לפיכך - לו ולא לה". וזהו שאמר א"ל תולדות יצחק וגו' - אברהם הוליד אותם את יצחק, ויהיה 'הוליד' פועל יוצא²²⁸.

ועוד יש לפרש שבא הכתוב לתרץ קושיא גדולה, במטן מי יצא עשו הרשע. בשלמא ישמעאל - מצד אמו, אך רבקה שילדה את יעקב הצדיק - איך ילדה עשו. אך הדבר מבואר בהקדמה - הביאה הרב משה אלשיך ע"ה - כי כשבא נחש על חוה, הטיל בה זוהמא. וכשרצה הקב"ה למעת אמה לעובדו, רצה לבררה מהזוהמא הנזכרת. והנה כל הצדיקים שהיו בזמן ההוא, גם אברהם אחד מהם, אף אם הם צדיקים - לא תבצר מהם תכונה רעה מצד אבותיהם ומצד הזוהמא שהטיל נחש בחוה. ולזה הצדיק בלדתו בן לא היה נקי לגמרי. לתקן זה, נתן הקב"ה

228. פירוש: שאברהם גרם בצדקותו שיוולד זרע ליצחק, שהרי הוא צדיק בן צדיק.

227. ואולי יש ליישב שטת המפרשים שהגואל היה מסתפק בדבר אם עמוני ולא עמונית או אפילו עמונית, ומחמת הספק החמיר שאפילו עמונית.

לאברהם שני בנים: ישמעאל ויצחק. חלק הרע הוברר בישמעאל, וחלק הטוב ביצחק:

והוא אצלי אומרה שרה אמנו (לעיל מז ב) **הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אֶבְנֶה גם אנכי ממנה**. וצריך להבין הבנין הזה מהו. ולפי פשוטו הייתי אומר שני פירושים: או שעל ידי כן ישתנה המזל כשתגדל בנים על חיקה, וכן פירשו מהמפרשים ז"ל. ועוד נראה לי כי ה'בנין' הזה [פירושו]: כשתלד שפחתה - הבן יקרא על שמה, על דרך מאמר הכתוב (רות ד יז) "ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי".

ולפי דרכנו יאמר כי שרה ידעה שעל כל פנים תלד, אך בראותה עוצר רחמה אמרה אין זאת כי אם רצה ה' לברר הסיגים בבן מאשה אחרת כדי שיהיה הבן שאלד אני - ראוי לבנין **שִׁבְנָה** ממנו בית ישראל, ולזה אמרה **הנה נא עצרני ה' מלדת ולכן בא נא אל שפחתי אולי אֶבְנֶה גם אנכי** - שאלד בן שיהיה ראוי לבנין ואחיה אני תחלת הבנין - **ממנה**, מצדה, שתברר חלק הרע וישאר לי חלק הטוב:

והנה אף שהיה קצת בירור בישמעאל ויצחק, הנה בהיותם בשני גופים - הנה על כל פנים הנוטל חלק הרע לא יבצר מקחת עמו חלק-מה מהטוב, והנוטל חלק הטוב גם כן לא יבצר מקחת עמו חלק-מה מהרע, ולזה זכה ישמעאל שעשה תשובה (ב"ב מז).

ולחיות שרצה ה' לברר בירור גמור, הוצרך לברוא שני גופים בבטן אחד, וכל אחד [ימשך למקומו]: הטוב ימשך לצד אחד, והפכו לצד אחר. והוא הטעם שנבראו יעקב ועשו בבטן אחד. ועין שם במורנו הרב משה אלשיך האריך עוד בזה.

והוא אומרו (כה כד) **וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמָם בְּבֶטֶןָ** ולא אמר 'תאומים', ואמרו המפרשים (רש"י ומדרש רבה סדר זה) לפי שאחד צדיק ואחד רשע. ויהיה לדעתם ז"ל חסרון ה[אות] **א' [מתובת 'תאומים']** על חסרון (האחר) ה[ראשון] שהוא עשו, כי חסר הוא מן העולם, כי 'הרשעים בחייהם קרויים מתים'²²⁹. והא' (שחסרה מתאומים) רמז לעשו שנקרא 'ראשון' כמו שסמכו לזה מדרש (ש"ר פט"ו א) "יבא ראשון [הקב"ה] ויפרע מן הראשון" [עשו - שנאמר ויצא הראשון אדמוני].

ולפי דרכנו אמר 'תוֹמָם' לשון שלמות, שכבר נגמר ונשלם הבירור - זה לרשעו וזה לתומו. והוא גם כן ויעקב איש תם - שלם, ואינו כאביו יצחק שלא נשלם לגמרי, שהיה בו שורש עשו. והוא ענין הכתוב (ירמיה ב כא) **ואנכי נמעתיד שורק בָּלֹז זרע אמת, ואיך נהפכת לִי מורי הגפן נכריה**, רוצה לומר שטרחתי ובררתי אותך ביעקב עד שהיה ענף בָּלֹז אמת, ואין בו שום זוהמא:

הוא שאמר הכתוב **ואלה תולדות יצחק בן אברהם** [שמכללם עשו ותולדותיו], [ואל תתמה עליהם ותתלה הסרחון ח"ו ביצחק, כי

אברהם הוליד אותם את יצחק, [עם יצחק],
כי בלדת יצחק נולדו עמו השרשים הנזכרים
(מחמת שטרם נגמר הכירור של אברהם). והיות
ויעלה על הדעת שמצד רתיחת הנערות באו,
או מצד רבקה, לזה אמר לא היא, [שהרין]
וידי יצחק בן ארבעים שנה שהגיעו ימיו
לימי בינה בקחתו את רבקה וגוי לו לאשה,
צדקת כיוצא בו הראויה לו, ומוכרח [ש]מצד
השורש נולדו:

וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקָחְתָּ
אֶת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדֵן
אָרָם אֲחֹת לִבְנֵי הָאֲרָמִי לֹא לְאִשָּׁה (כח כ).
יש לדקדק ואמרו לו [שהיא תיבה] יתרה, גם
אומרו מִפְּדֵן אָרָם וגו' הכל יתר. גם שהפסיק
בין אב ובנו (כמ"ש מִפְּדֵן אָרָם). ונראה במאמר
רבותינו ז"ל (רשי" על פסוק זה ע"פ ב"ר סג) שבא
להודיענו שהיתה בת רשע וכו' ולא למדה
ממעשיהם. ע"כ. הגיד הכתוב כי בתואל היה
רשע יותר מבנו לבן, ולזה אמר כי בתואל
מִפְּדֵן אָרָם, רוצה לומר מהם וכיוצא בהם.

ועוד יש לפרש, לפי שהאדם צריך לתקן
עצמו בשלשה דברים: באמונתו ובעבודתו
ובמדותיו, תְּחִלָּה - יאמין בה' יתברך אמונה
שלמה במציאותו והשגחתו ויכולתו, ואחר
כך - יבקש דרך לעשות רצונו ומצותיו
לשמור ולעשות מצות התורה, ואחר כך -
יבקש מדות נאות מהנדיבות ו[היפך] הקילות
והרחמנות וכו':

והוא שאמר (תהלים קיט א) אֲשֶׁרִי תַּמִּימִי
דרך וגוי אף לא פעלו עוֹלָה בְּדַרְכֵי הַלְכוּ,

תְּחִלָּה - דְּבַר עַל האמונה בְּאֵל יתעלה.
ולחיות שלגודל הדבר ועומקו - יסתפק
האדם ויתבלבלו מחשבותיו ורעיוניו באיזה
פרט, שעל זה הזהירה תורה ואמרה (דברים יח
יג) "תמים תהיה עם ה' אלהיך", אמר אֲשֶׁרִי
תמימי דרך באמונתם, ובמופלא מהם אינם
דורשים, אך הולכים בתורת ה' ותו לא.

וחזר אחר כך לשבח המתעסק בכל לבו
בעבודת האל, ואמר אֲשֶׁרִי נֹצְרֵי עֲדוּתִי
בְּכָל לַב יִדְרִשׁוּהוּ, שעבודת האל היא
האמורה בתורה ועליה לא יוסיף, ואף שהם
תמימים ואינם דורשים באמונה - בעדותיו
יתברך דורשים וחוקרים.

ואחר כך אמר אף לא פעלו עוֹלָה בְּדַרְכֵי
הַלְכוּ, לומר שלא יספיק לאדם בהיותו עוסק
בדרכי התורה ולא יִשְׁמַר ממדות מְגֻנָּת
שלא נזכר גנותם בתורה בפירוש, אלא
צריך האדם לקנות מדות חשובות. וזהו
אף לא פעלו עוֹלָה, [פירוש:] לא [זו בלבד]
שלא עברו על מאמר התורה, אלא אף גם
זו - בְּדַרְכֵי הַלְכוּ, וכמו שאמרו רבותינו
ז"ל (פסיקתא זוֹטְרַתא דברים פ' ראה, וגמרא סוטה
יד.) (והלכת בדרכיו) [אחרי ה' אלהיכם תלכו],
מה הוא גומל חסדים [אף אתה חיה גומל
חסדים]. הרי: אמונה, ועבודה, ומדות.

וכנגד אלו, יש לרשעים אמונה מְזִיפָה,
ועבודה מכוערת, ומדות מְגֻנָּת. כנגד האמונה
- אמר בת בתואל הארמי, ומסתמא כל אדם
נמשך באמונתו אחר אבותיו, על דרך "שמע
בני מוסר אביך" (משלי א ח). ועל העבודה
- שהיא תלויה בראשי המדינה ומנהיגיה -

לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו²³⁰.

ועוד יש לפרש ויאהבה וינחם יצחק וגו', שהאהבה הודיעה אותו כי היא בת זוגו, שכן כתבו המפרשים כי סימן לאדם שהאשה בת זוגו, היותה מוצאת חן בעיניו תדיר ולא יקוין בה. והוא שאמר (משלי יח כב) **מצא אשה מצא טוב** - שהיא טובה בעיניו - **ויפק רצון מה'**, שכך נגזר לישא אותה. ולכך הודיע שכאשר אהבה או ידע כי היא בת זוגו, וממילא ידע שהיא כשרה אמו, אז וינחם יצחק.

ואמר אחרי אמו ולא על אמו, שכך [היה] צריך לומר, הודיענו כי התאבל עליה ימים רבים, שכל מקום שנאמר 'אחרי' - מופלג הוא (כ"ד מד ה, רש"י לעיל טו א), ולא נחם עד קחתו את רבקה.

הפירוש הראשון הוא שרמז כאן לו לאשה, מעיקרא לקחה לו, והדר לאשה.

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו. אמרו רבותינו ז"ל (מדרש רבה על פסוק זה) שהיה מתפלל שכל הבנים שיהיו לו - יהיו מאותה הצדקת. זהו שאמר ויעתר יצחק לה' בשביל נוכח אשתו שהולכת דרך נכוחה וסלולה. ויש לפרש גם כן לה' שהוא נוכח אשתו על דרך 'שויתי ה' לנגדי תמיד'²³¹.

אמר מפרש ארם. וכנגד המדות - שהוא למד מאותם שהוא רגיל עמם - אמר אחות לבן הארמי לו לאשה, רוצה לומר: שעם שהיה לה ללמוד בשלשתן מאנשי רשע, אפילו הכי לא דבק [בה] מכל אותם הדברים מכל וכל, אכן ראויה לו לאשה:

ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וגו' לו לאשה. קצת קשה למה שהה כל כך. ונראה שחשש אברהם אבינו עליו השלום אחר שכל הדור עובדי עבודה זרה, פן תמשכנו בעבותות אהבת הנשים לעבוד עבודה זרה, המתין עד שנתיישבה רוחו בקרבו והגיעו ימיו לימי בינה, ועד ארבעים שנה אדם עומד על דעת רבו כמאמר רבותינו ז"ל (ע"ה), ואז אינו נוח להתפתות. וזהו שאמר ויהי יצחק בן ארבעים שנה, למה, בשביל קחתו את רבקה בת תואל וגו' שכלם רשעים ושמה (תלמד) [למדה] מהם. והעיד הכתוב שאין לחוש מזה כי לו לאשה, ראויה לו:

ועוד יש לפרש: לו לאשה, שיצחק אבינו ע"ה לא פָּנַם מיד את רבקה לחֲפָה, עד שהשהה אצלו ימים עד שבדקה, ועד שהכיר בה שהיא אשת חיל. והוא שאמר (לעיל כד טז) **ויביאה יצחק וגו' ויקח את רבקה**, כי מעיקרא הביאה עד שהכיר בה כי היא בְּשֶׁרָה אִמּוֹ, ואז ויקח את רבקה ותהי

הנותנת: שכיון שהגיע לארבעים, הספיקו לו ימים לבדקה.

231. תהלים טז.

230. ופירוש זה לא אתי כמ"ש הגהמ"ח זלח"ה לעיל בסמוך לפרש למה המתין לגיל ארבעים, שהרי לפירוש זה הספיק לו זמן מועט כדי לבדוקה שלא דבק בה דבר ממנהגי בית אביה. ואפשר שהיא

וַיֹּאמֶר ה' לֵה שְׁנֵי גִזִּים בְּבִטְנְךָ וְשְׁנֵי
לְאָמִים מִמֶּעֶיךָ יִפְרְדּוּ וְלֹאִם מְלֹאִם יֵאָמֶן
וְרֹב יַעֲבֹד צָעִיר (כה כג). לא כמו שחשבת
שהוא אחד, אך שני גזיים הם. ושני לאִמִּים
מִמֶּעֶיךָ יִפְרְדּוּ, מן המעיים הם נפרדים, זה
לרשעו וזה לתמו:

ועוד יש לפרש דרך אחרת, שידעה שהם
שנים אך אמרה שאחד שמצד יצחק צדיק,
ואחד שִׁמְצָדָה רשע. ולזה אמרה: **אם כן** מה
הועילה צִדְקָתִי, וַיֹּאמֶר ה' לֵה שְׁנֵי גִזִּים אֵלֶּה:
אֲנִימֹנִינֹם וְרֹבִי (ברכות נז): מִצָּדָה שהיא
מִחוּר מִטְמֵא - כן אֲנִימֹנִינֹם גם כן מִחוּר
מִטְמֵא, ולזה הועילה צִדְקָתָה:

וַיֵּצֵא הָרֹאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי כָּלֹ כְּאֶדְרֵת
שַׁעַר וַיִּקְרָא שְׁמוֹ עֶשׂו (כה כה). אמר
שהסימנים [הוא]אלו [הם]ש[קראו] שמו עֶשׂו²³²,
וביעקב שלא היה אלא סימן אחד - [שידו]
אֶוֹחֹזֶת בַּעֲקֵב עֶשׂו - אמר ויקרא שמו יַעֲקֹב.
ולחיות שסימני עֶשׂו מורים שנגמר באלו
הסימנים - קראו לו כן. ויעקב גם כן - קרא
לו הסימן-שֶׁבוּ יַעֲקֹב, לזה סתם ולא פירש מי
הוא הקורא, להבין שפעולותיהם קראו להם
כן, וכֵּאלֹהִים עֲצָמָם קראו בשמותם:

וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֶשׂו אִישׁ יָדָע
צִיד אִישׁ שִׂדָּה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב
אֲהָלִים (כה כז). יש לדקדק אומרו וַיִּגְדְּלוּ
הַנְּעָרִים שאין בזה חדוש, גם אומרו בַּעֲשׂו

וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּה וַתֹּאמֶר אִם
כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִכִּי וַתֵּלֶךְ לְדָרֶשׁ אֶת ה'
(כה כב). צריך להבין אומרו "אם כן למה זה
אנכי", ורש"י ז"ל פירש: עֵינַי עָלָיו. ובדרך
הַלְצָה ורמז אני מפרש כלפי דרשת רז"ל
(כפרש"י שם), כשהיתה עוברת על פתחי תורה
- יַעֲקֹב מִפְּרֹכֶם לְצִאת וכו', הנה אפשר לא
אִסְקָא אֲדַעְתָּה שֶׁהֵם שְׁנַיִם אֶךְ חֲשַׁבָה שֶׁהוּא
אֶחָד, וּבִרְאוּתָה נִמְיָתוֹ לְשְׁנֵי הַצִּדִּים חֲשַׁבָה
אוֹלֵי שְׁנֵיהֶם צְרִיכִים, עַל דֶּרֶךְ "מִגְדָּלֶת הָעֶבֶד
גִּדְּלָתָהּ הָאֲדוֹן נֹדַעַת" (שו"ת יבין וכו' ח"א סי' קלד
בשם ר' שלמה אבן גבירול), שכן היתה עבודת
דור אנוש, וכן היתה עבודת בית אביה גם כן,
וּבִרְאוּתָה הֵילֵד בְּקִרְבָּה נֹטָה לְעִבּוּדָה זֶרָה -
וְהַמְבְּדִיל - לְשֵׁם, אִמְרָה **אם כן למה זה אנכי**
מֵאִסְתִּי לַגִּמְרִי בְּעִבּוּדָה זֶרָה. וְהַכְּתוּב רִמּוּ זֶה
בְּאֹמְרוֹ "לָמָּה זֶה אֲנִכִּי" שכן אמר "אֲנִכִּי ה'
אֱלֹהֶיךָ לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי",
שְׁחֻזְחִיר עַל הַשְׁתַּוּף. וְזֶהוּ "עַל פְּנֵי" כְּלֹמֶר
לְפָנַי. וְהוּא נִרְאָה לֵה מִכַּח עֲבוּרָה הִיפֶךְ זֶה,
שֶׁהָרִי הֵילֵד הִזָּה מֹורָה שֶׁלֹא לְרַחֵק הַשְׁתַּוּף.

וַתֵּלֶךְ לְדָרוֹשׁ אֶת ה', כְּפִירוֹשׁ רז"ל
(פסחים כב) בַּפְּסוֹק "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא",
שִׁמְעוֹן הַעֲמֹסֹנִי פִירֵשׁ [מִדְּרָכּוֹ שֶׁהִיא דוֹרֵשׁ
כָּל אֲתֵין שְׁבִתוֹרָה, כְּדִין שֶׁלֹא יִבּוֹאוּ לַטְעוֹת
וְלִדְרוֹשׁ "אֶת"]- לְרִבּוֹת עִבּוּדָה זֶרָה. וְלֹזָה הִיא
הַלְכָה בְּדַעְתָּה לְדָרוֹשׁ אֶת ה', לְרִבּוֹת עִבּוּדָה
זֶרָה, וְלִחְזֹחִיר עַל [מִצּוֹת] הַשְׁתַּוּף .

232. וצריך לומר לפי זה, שסתם 'אדרת שער' היתה
בצבע אדמוני, אשר על כן קראו שמו עֶשׂו, שהוא
עשוי כְּאֶדְרֵת שַׁעַר שהיא אדמונית.

שתי פעמים איש, וביעקב איש פעם אחת. הענין: בא להודיענו כי הרע לא יהיה טוב בחברת הטוב, ועל דרך שאמר (משלי כו כב) "אם תכתוש את האויל במכתשת וגו' לא תסור מעליו אולתו", לזה אמר ויגדלו הנערים - שניהם בחברה אחת ובבית אחד, ועם כל זה - ויהי עשו איש יודע ציד וגו', שגדלו בחברה, ועם כל זה הפכיים בטבעיהם מן הקצה אל הקצה.

וזה נראה [ש]כוננו במדרש רבה (פו י') וזה לשונם: ויגדלו וגו': משל לחת שגדל בין השושנה וכו'. ע"כ. ולכאורה לא חדשו כלום. ועם מה שנתבאר, באו לישיב פונת הכתוב וכמו שכתבנו, ורמזו רעה חולה שהיתה בעשו שהיה איש חנף אין לכו בפיו, והיותו איש אחד נחלק לשנים, לא כן יעקב אבינו - איש אחד, איש תם ישב אהלים:

ואומרו ישב אהלים [לשון רבים], נראה פשוטו שהיה מתעסק במשא ומתן באהל, ויוצא מאהל שהיה לדירה ונכנס באהל המשא ומתן, וקיים בעצמו מאה זווי בעיסקא, כל יומא בשרא וחמרא²³³. אכן עשו - היה כל עסקו בשדה, יודע ציד וגם עובד אדמה, וזהו איש שדה. נמצא שהם הפכיים: במקום שהיה עשו מלא כלים למלאכת הצידה - יעקב איש תם, ובמקום שהיה עשו איש שדה עובד אדמה - היה יעקב ישב אהלים במשא ומתן:

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב (כה כח). שאף שיעקב מרויח במשאו ומתנו - היה מקמין יד על יד, כמדת הצדיקים שאין פושטין ידיהם בגזל²³⁴. אכן עשו שהיה יודע ציד ומרויח בלי צער, וגם מרויח מידי דמיכל דמקרבא הנייתה, היה אביו מגעת לו הנאה ממנו יותר, כי לפי מלאכתו היה ותרן ופזרן יותר, הן מצד שבא לו בלי צער, הן מצד שפושט ידו בגזל, הן מצד שמקרבא הנאתו (ובזה) [ובושה] לו למכור כל מה שיצוד, ולפעמים 'או נשבר'²³⁵ או נגף החיה אשר יצוד ואין קונה, ומוכרח להביאה ולאוכלה, מה שאין כל זה ביעקב:

ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי על כן קרא שמו אדום (כה ל). הרבה תמוה, וכי בשביל שיום מימים אכל עדשים אדמות יקרא שמו לעולם אדום? ולכן נראה דהוא קרא עצמו אדום בשביל שהיה אדמוני, וקרא הכי קאמר: הלעיטני נא מן האדום תלעיט [את] האדום הזה, ובא הביאור אחר ביאור, כמו "ותפתח ותראהו את הילד" (שמות כו י) [שהוא כמו ותראה], והכי נמי קאמר הלעיטני נא [כמו תלעיט נא] מן האדום, ולמי? [ל]האדום הזה, ובא על נכון על כן קרא שמו - הקורא - אדום, אחר שהוא העלה על עצמו שם זה מחמת שהוא אדום.

233. יבמות סג.

234. סנהדרין צמ.

235. שמות כב ט.

ודרך רמזו יאמר על מאמר הכתוב (דברים לא יז) והיה לאכול, שכל ממונם של ישראל לפיו של עשו, ונבא ולא ידע, הליצינו נא מן האדום כפירש"י - אפתח פי ושפוך לתוכה הרבה, שיתן לו כל ממון ישראל אולי ישבע, והממון נקרא אדום כי הוא דם האדם, שעל כן נקראים המעות דמים, ואמרו רבותינו ז"ל (נדרים ז) "כל הנוטל ממונו של עני באלו נוטל נפשו". ולזה אמר לו יעקב שיתן לו בעד זה [את] הבכורה שהיא [ה]עולם הבא, שהיא הנדלה הנצחית, ויבז עשו את הבכורה [הוא] עולם הבא - שכפר בו:

ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה' (כו יב) [הסיפא ויברכהו ה'] היא יתרה. ונראה שבא לבאר כי מציאתו שמצא מאה שערים - לא במקרה או [מחמת] מזלו הטוב, אך בהשגחה אלהית ומברכת ה' באה לו. ועוד יש לפרש שאחר שמצא מאה שערים, עוד הוקרה התבואה ומכרה [ביותר] [ביוקר] מאד, ורבו נכסיו בזה מאד, [ועל] רוח זה הנוסף של היוקר אמר ויברכהו ה':

ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (כו טז). אין לו טעם. ונראה פירושו על פי מאמר רבותינו ז"ל (רש"י פר' וירא יט יט, ועין פירושו) [על הפסוק] (מ"א

יז יח) "באת אלי להזכיר את עוני", שהצדיק - כשבא אצל הרשעים - מזכיר עליהם הפורענות, והצדיק נוטל טובתו, כי נראית צדקתו ונראית רשעתו. וזהו כי עצמת - ממנו, [ש]מצד חבורך עמנו נטלת טובתינו ממנו דייקא:

ויקרא שם הבאר עשק וגו' ויקרא שמה שטנה וגו' ויקרא שמה רחבות (כו כ עד כב). נראה שהם רמזו לבית ראשון ובית שני, ובית השלישי שיכנה במהרה בימינו אמן כן יהי רצון. הראשון עשק שרבו עליה [בכמה מלחמות עד שהחריבוהו], השני שטנה כמה דאת אמר (עזרא ד ו) כתבו שטנה על [יושבין] יהודה, והשלישי רחבות כמו שאמר [הנביא] (זכריה ב ח) "פרוות תשב ירושלים"²³⁶.

וזהו ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ (שם פסוק כב), ואחריו (פסוק כג) כתיב ויעל משם באר שבע, היא עולם הבא שאחר ימות משיחנו שיבוא במהרה, והיא נקראת "באר שבע" שהיא אימא עילאה, שהיא שביעית ממטה למעלה כנודע (וזהר חדש פר' תולדות מד):

ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך עשיתי באשר דברת אלי וגו' (כו

הרמב"ן זלה"ה בפירושו על התורה כאן בפסוק ב.

236. ולפי זה "פרוות" היינו רחובות שאינם מוקפים חומה. וזכה אמ"ח הגהמ"ח זלה"ה לכינוי בזה לדעת

לך מלחמה שנוצחת אלא אם יש בה מזרע עשן, וזהו והידים של יעקב יהיו כידי עשן:

והוא מאמר הכתוב (עובדיה א יח) **וזהו בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשן לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשן כי הי דבר**, יראה שהתורה שבכתב נמשלת לאש, ותורה שבעל פה נמשלת להבה שמתחלקת לכמה ענפים, וכשם שהלהבה נאחזת באש - כן תורה שבעל פה נאחזת בתורה שבכתב. וידוע שהחמון נקרא בשם 'יעקב', וכל עסקם בתורה שבכתב, ואפשר שהחכמים נקראים בשם 'יוסף' שכל יום מוסיפים בלמודם. ולזה אמר כשיהיה בית יעקב עוסקים באש ובית יוסף להבה - אז בית עשן לקש ודלקו בהם ואכלום. ולזה אמר כי הי דבר, והיכן דבר? "הקל קול יעקב" וגו' כמו שנתבאר. ולזה כפל הקול: כנגד תורה שבכתב שהיא קלה - הקל חסר, וקול מלא - כנגד תורה שבעל פה שהיא קשה, ויש בה קולות עצומים:

ואחשוב בכללות פְּנֵת יעקב אבינו, כי לא היתה פְּנֵתו שתגיע לו הנאה מברכות אלו, כי היו שלא מדעת. אך פְּנֵתו לדחות את עשן כמו שאמרו חז"ל (ב"ר סג יג) בענין הבכורה: "אמר יעקב, אין רשע זה כדאי להקריב", כן אומר אני שפְּנֵתו בברכות אלו להמריף השעה על עשן, והוא לא יחנה ועשן גם כן לא יחנה: הוא - כיון שנתברך שלא מדעת, ועשן - שלא אלו היו הברכות, וגם כן [מפני שלא מרח עֲדֵין המרחא שאמר לו אביו "לצוד ציד להביא" להמשיך אלו הברכות.

יט). דקדוק נָפַר מאד בפסוק זה [הוא] אומרו "ויאמר יעקב", והוא מיותר מאד, ובקיצור היה לו לומר "ויאמר אנכי עשן" וכו' כמו שאמר לקמן "ויאמר אני בנך בכורך" וגו'. לזה נראה לי שגִּלְגָּה הכתוב שחלילה ליעקב להוציא דבר שקר מפיו, ומתחלה סבר שאביו לא ישאלנו, ויברכהו ותו לא, כי לא יחוש לזה שיכנס אחר במקום עשן. אכן, יצחק אבינו ע"ה - מהיותו מרגיש בקול יעקב - נתן דעתו לחקור מי הוא זה, ואחר שראה אבינו יעקב כי כן - הסכימה דעתו לגלות האמת ויהיה מה שיהיה.

וזה נרמז [במה שאמר] **ויאמר - יעקב!** וּבָאֵלוֹ אמר הכתוב **ויאמר אל אביו - יעקב אנכי וגם בסדר הכתוב במשמעותו [נראה] כן למדקדק בטעם הכתוב. ומן השמים השמיעו באוזן יצחק עשן בכורך. או שהחכים יעקב לומר בלחש יעקב אנכי וסיים בקול רם עשן בכורך, עשיתי כאשר דברת אלי וגו'.**

הקל קול יעקב (כו כב). חז"ל דרשו (ב"ר סה ב) **בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות - [אין] הידים ידי עשן, שבזמן שישראל עוסקים בתורה - אין לעשן שליטה עליהם. וקצת קשה דקרא קאמר איפכא: הקל וגו' והידים ידי עשן וגו'. ואפשר שמפרש הקל חסרה [ואו] לדרוש: הקל והוקלש קול יעקב - אז מתוסף כח בעשן.**

ועוד יש לפרש דחכי קאמר הקול קול יעקב בתורה, אז הידים - של יעקב - יהיו כידי עשן, שכל תוקפו של עשן ימלנו יעקב, וּבָאֵלוֹ נוטל ידיו. וחז"ל אמרו (גיטין נו) שאין

אמנם הברכה האמתית שנתברך אבינו יעקב היא האמורה בסוף הפרשה (לקמן כח ג ד) ואל שדי יברך אתך ויפךך ויברךך והיית לקהל עמים. ויתן לך את ברכת אברהם לך ולירעך אתך לרשתך את ארץ מגיד אשר נתן אלהים לאברהם שהיא הברכה המיוחדת לזרע אברהם, ולכך הוצרך יצחק אבינו לברך את יעקב עוד פעם שנית, זוהי נחלתנו האמתית וירושתנו שאין עליה ערעור.

וגם כן נראה בעיני שיצחק אבינו כל יקר ראתה עיניו²³⁷, ואילו ידע שהיה [זה] יעקב אבינו - לא היה מברכו באותן הברכות "טל השמים" וכו', שכלם ברכות גשמיות, ולא כן לבבו ידמה לברך ליעקב אבינו, אך ברכות רוחניות, יען כי הוא [יצחק] ידע כי יעקב הוא חלקו בחיים הנצחיים עולם הבא. ולכך היה מקפיד כל אותן הקפידות מי אתה שתי פעמים וימשו, ולבסוף ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו', והדבר קשה מאד מאי כולי האי, מי אית תחומין במעייא?²³⁸ הלא כלם בניו. ומן החרדה הזו יראה לכאורה כאלו שגא ליעקב שנאה גדולה. ואם אמרנו שחשב [יצחק] שאולי אחד מן השוק היה שהערים עליו [לקבל ברכותיו במרמה], או כי כן שגא ליעקב שנאה גדולה ח"ו חלילה - [אם כן] מהו הסיום שסיים גם ברוך יהיה?

אכן הוא הדבר אשר דברתי, כי יעקב אהוב ונחמד ליצחק יותר מעשו, אך אהבת עשו - אהבת הערב, ואהבת יעקב - אהבת המועיל, ורצה ליתן ליעקב נחלת עולם הבא ולעשו עולם הזה. והנה הברכות הראשונות - כלם טובות העולם הזה, ואך יעקב אבינו חשש מהתגבר עליו עשו בטוב העולם הזה ולא יניח לו דרך לקנות עולם הבא, רצה לקלקל עליו קצת הברכות וליטול גם הוא מהם חלק-מה, [ואף] אם הוא מועט מאד. ולזה נתקיימו כלם בעשו, שרוב טובות העולם נטלם עשו, וישראל [נטל] חלק מועט, זמן מועט בימי בית ראשון ובית שני, ורעהם עמל ואון²³⁹. אכן [הטובות שנטל יעקב הם] האחרונות, ואל שדי יברך אותך וגו' וכמו שנתבאר.

ולזה חרד יצחק חרדה גדולה, כי אמר כי לא נאה ליעקב הברכות שברכתיו, כי בהם יאבד חלקו בעולם הבא על דרך "וישמן ישורון ויבעט" (דברים לב טו), ומצות התורה ודקדוקיה לא יהיו²⁴⁰ עם רוב טובה ורוב ההצלחה. פוק חזי בימי המלכים שהיו בישראל - "מרעה אל רעה יצאו" (ירמיה ט ב), ואחר כך [כשגלו ישראל] ושקטה כל הארץ - פצחו רנה בעבודתו יתברך. ואם נתמעטה [טובתם הגשמית] מצד הגלויות והמלטול - מכל מקום יפה היא לכללות ישראל:

237. בלשון סניגור. מושאל מאיוב (כח י).

238. ע"פ ילקוט (יחזקאל שמג).

239. ע"פ תהלים (צ י).

240. פירוש שלא יוכלו המצות להתקיים עם רוב

טובות עוה"ז וכמ"ש (דברים לב טו) וישמן ישורון ויבעט. ואפשר שע"ז אמרו ז"ל (חגיגה ט): יאה עניותא ליהודאי, וכן כתב בספר העיקרים (ד יג).

ולזה סיים במאמרו גם בְּרֹדֶךְ יִהְיֶה לומר - לא שרע בעיני שברכתי אותו חלילה, אך רצוני גם ברוך יהיה, שיהיה מפל בברכה ויהיה בתורת 'גם', ויהיה עשו עקר בעולם הזה, וגם יעקב ישיגהו קצת בעולם הזה [כ]שיעור דרך [ואמצעי] לקנות עולם הבא.

ואך ברכת יצחק אבינו ליעקב - היא ברבוי עם, שהיא הברכה שאמר ה' לאברהם ויצחק (לעיל יג טז) "והיה²⁴¹ [ושמתי את] זרעך כעפר הארץ", והיא הנחלה שרצה להנחיל ליעקב. והוא שאמר לו (לקמן כח ג) וְאֵל שְׂדֵי יִבְרָךְ אֶתְךָ וְיִפְרֹךְ וְיַבְרֶךְ וְהִיִּיתָ לְקָהָל עַמִּים, כי רבוי האמה עזר מאד בעבודתו יתברך, וכמאמרם ז"ל (תורת כהנים פרשת בחוקותי והביאו רש"י שם על פסוק ורדפו מכם חמשה מאה) אינו דומה מרובין העושים המצוה למועטין העושים את המצוה:

ואמר לו ואל שדי יברך אותך ויפרך וגו', יען כל אדם יקוץ קצת ברבוי [הצאצאים] מצד הטפול והטורח בפרנסתם בכסותם ובמזונותיהם, לזה אמר ואל שדי - אל' שיםפיק בטובו עד שיאמרו ד'י' - יברך אותך ויפרך וגו'.

וכללות ברכות עולם הבא רמזה באומרו (לקמן כח ד) ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגורייך וגו', שהן זאת הארץ הטחורה לא תוכל לסבול עושי רשעה, רק הצדיקים והחסידים, ולזה אמר ויתן לך את ברכת אברהם היא ברכת עולם הבא²⁴², שבזה תירש את ארץ מגורייך אשר נתן אלהים לאברהם:

את ברכת אברהם. קשה מוכא שקרא לאביו בשמו, ורז"ל החמירו בזה מאד (כמ"ש בהלכות כבוד אב ואם ביו"ד סימן רמ) "ולא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במותו", וזה מן המצות השכליות שיתקיימו קודם מתן תורה, וכל שכן ל[פי] מה שאמרו רבותינו ז"ל (סוטה יד.) שהאבות קיימו את התורה.

ולכן נראה שיצחק אבינו ע"ה אמר את ברכת אבי אברהם, אלא שמעתיק התורה לא העתיק כן, כי אותיות התורה נכתבו במדה ובמשקל. ובזה מוכרח לתרץ למה שאמר הכתוב [באלעזר הכהן] (במדבר יט ב) זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה, והוא רבו מובחק, אלא ודאי שהוא אמר "אדוני משה", והמעתיק התורה (אמר) [כתב]

242. נראה שפגגנו ז"ל שהיא ברכת "הבא ליטהר מסייעין אותו" (שבת קד.) וככתוב והתקדישתם - והייתם קדושים (עי' רש"י יומא לט.), שע"ז יוכלו עמוד בעול המצות וע"ז תתקיים ארץ ישראל בידיהם ולא תקיא הארץ אותם ח"ו.

241. נראה שהוא טעות סופר, כי לשון זה נאמר (לקמן כח יד) דוקא ליעקב אבינו בחלום הסולם תכף לאחר שקבל את ברכות יצחק אביו, ואתי שפיר לדברי אמ"ז הנחמ"ח זלח"ה שזו היתה הברכה העיקרית ליעקב שהרי מיד בא הקב"ה ומלא את דברי יצחק בחלום הנ"ל. ולקמן (לב יג) נקט גם יעקב בתפלתו - לקראת פנישתו עם עשו - לשון ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו'.

מישה, וכיוצא [בזה] בגמרא "אמר רב יהודה
אמר שמואל²⁴³. זה הנראה בעיני בענין
הברכות, ואם נטיתי מדברי רז"ל - תורת
אמת היא, ויקבל האמת כאשר יורה דרכו:

פסוק וישמע יעקב אל אביו ואל אמו
וילך פדנה וגו' ופסוק וירא עשו כי רעות
בנות כנען וגו' (כח ז-ט) התבארו לקמן
בתחלת פרשת ויצא.

243. ולא כתבו אמר רבי שמואל, אף שודאי הוא שרב
יהודה קראו רבי שמואל.